

Leksikoqrafiyamıza qiymətli töhfə

Müstəqil respublikamızda bütün sahələrdə olduğu kimi, hüquq elmi sahəsində də ciddi islahatlar aparılır, köhnə qanunlar yeni-yeni əlavələrlə təkmilləşdirilərək istifadə üçün yararlı vəziyyətə salınır. Bir çox sahələr üçün yeni qanunlar verilir, tədris və elmi müəssisələrdə dünyanın mütərəqqi təcrübəsinə söykənən və müasir hüquq elminin tələblərinə cavab verən dərslik və dərs vəsaitləri yazılır, lüğətlər, ensiklopediyalar hazırlanaraq çap olunub oxuculara çatdırılır. Bu sadalanan hüquqi ədəbiyyatlar arasında lüğətlərin yeri xüsusilə daha çox nəzərə çarpandır. Belə ki, bütün cəmiyyət tarixində lüğətlər həmişə insanların əlində tutduğu mənəvi silah rolunu oynamışdır. Bu mənada bizim ölkəmizdə də öz müstəqil lüğətçilik ənənələrimiz və məktəblərimiz olmuşdur və o ənənə və təcrübələr bu gün də işləyir və doğma xalqımıza xidmət edir. Bu cür xidmətin ən bariz nümunəsi olaraq yaxın vaxtlarda işıq üzü görmüş “Rusca-azərbaycanca izahlı hüquq lüğəti” barədə münasibət bildirmək istəyirik. Filologiya elmləri doktoru, professor İsmayıl Məmmədlinin redaktorluğu ilə hazırlanmış “Rusca-azərbaycanca izahlı hüquq lüğəti” Ramiz Rzayev, Rafiq Rzayev və Könül Əliyeva tərəfindən hazırlanaraq “Nurlar” nəşriyyatında çap olunmuşdur. Əlli çap vərəqi həcmində olan bu əsər hüquq elminin müxtəlif sahələrini, o cümlədən də siyasi, iqtisadi, maliyyə, ticarət, bank, nəqliyyat, tibbi, hərbi və digər sahələri əhatə edən 33 mindən artıq sözü və söz birləşmələrini özündə cəmləşdirir. Bunlarla bərabər, orada xeyli miqdarda ümumi hüquq leksikası da öz əksini tapanmışdır. Lüğət kifayət qədər sanballı, müasir dövrün tələblərilə tam səsleşən kamill bir leksikoqrafik əsər təsiri bağışlayır. Lüğətin yazı üslubu, terminlərin şərh prinsipi ənənəvi leksikoqrafik əsərlərin ümumi prinsiplərilə tam səsleşə bilir. Orada hər bir lüğət məqaləsin-

də terminlər xüsusi seçilən kursivlə verilir, hər bir terminin mənşəyi göstərilir, mənəvi dilə onun ilkin lüğəvi mənası və azərbaycanca onun adekvat tərcüməsi verilir. Bundan sonra hər bir terminin çoxsaylı törəmə vahidləri və onların da azərbaycanca tərcümələri öz əksini tapır. Bu detalları sərf-nəzər etdikcə, məlum olur ki, bu lüğət sifətli tərcümə lüğəti olmaqdan savayı, həm də izahlı terminoloji lüğət hesab oluna bilər. Lüğətdə hər bir söz-məqalə lakonik səviyyədə yazılmış elmi məqalə təşəvvürü yaradır. Deyilənlərlə yanaşı, müəllif heyət lüğətin adının da seçilməsində bir qədər təvazökarlıq göstərərək terminoloji sözünü ora daxil etməyiblər. Bizim fikrimizcə, əsərin adı “Rusca-azərbaycanca izahlı hüquq terminləri lüğəti” adlanmalı idi. Hər halda bu məsələ də lüğətin ümumi dəyərini heç də azaltmır. Lüğət haqqında ətraflı ön söz yazılıb, bütün alınma sözlərin hər birinin mənşəyi göstərilir, həm rus, həm də Azərbaycan dillərində işlənmiş qısaltmaların açılışı verilir. Bütün bunlara söykənərək demək olar ki, lüğətin elmi aparatı düzgün qurulub və orada ənənəvi leksikoqrafik prinsiplərdən kənara çıxma halları yox dərəcəsindədir. Lüğət barədə deyilən yaxşı cəhətlərlə bərabər, orada nəzərəçarpan ötrə nöqsanlar barədə də bir neçə söz demək istərdik. Leksikoqrafiya elmində qəbul olunmuş bir qayda vardır ki, əgər “baş” söz kök və şəkilçidən ibarət mürəkkəb sözdürsə, onda “baş” sözlə şəkilçi morfem arasında sərhəd xətti çəkilməlidir. Bu sərhəd xətti ələ çəkilməlidir ki, daha doğrusu, o yerden çəkilməlidir ki, gələcəkdə kök morfemə qoşulan şəkilçi morfemlər düzgün sıralana bilsin, təkrarlara yol verilməsin. Gəlin misallara müraciət edək - orada “Абонентский” sözü “абонентс/кий” kimi verilir və bu sözün iştirakı ilə düzələn “~кая задолженность” ~ borcu və “~кая плата” söz birləşməsi ~

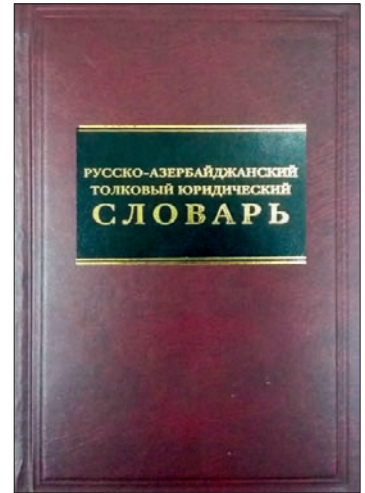
haqqı kimi verilir. Bu sözün (yəni “абонент” sözünün) ilkin qrammatik qəlibi “абонент” sözdür və bu sözə qoşulan “-ский” şəkilçisi isə məhz şəkilçi morfem kimi ayrılmalı idi. Ona görə ki, rus dilində “-кий” formasında şəkilçi morfem yoxdur. O da maraqlıdır ki, “абонентский” sözünün ardınca “Абонент/ный” sözü gəlir və burada kök və şəkilçi morfem arasında düzgün sərhəd çəkilir və o, “Абонент/ный” kimi göstərilir. “Baş” sözlə şəkilçi morfemlərin düzgün ayrılması faktına növbəti səhifələrdə də təsadüf etmək mümkündür, məs.: “Банков/кий” sözü misaldan da görüldüyü kimi, düzgün tərkib hissələrinə ayrılmaıy və üstəlik də bu sözün köməylə düzələn bütün misallarda həmin səhv təkrarlanır; “Консуль/кий” sözü əyani olaraq düzgün struktur tipə ayrılmaıy, daha doğrusu, bu söz “консуль/ский” kimi tərkib hissələrinə ayrılmalı idi. “Консуль/кий” sözünün köməylə düzələn bütün söz birləşmələrində “консуль/кий” kimi tərkiblərə ayrılır. Bu sayaq düzgün olmayan parçalanma halları “Об/щий”, “Президентс/кий”; “Изобретательс/кий”; “Казначейс/кий”; “Морс/кой”; “Папс/кий”; “Парламентс/кий” və digər səhifələrdə də nəzərə çarpa bilər.

Lüğətçilik işində ümumi qəbul olunmuş bir sıra prinsiplər vardır ki, onlara ciddi əməl etmək vacibdir. Belə ki, hər bir lüğət məqaləsinin əsas tərkib hissəsi olan “baş” söz hökmən seçilən qara şriftlə verilməli, onun ardınca əgər ehtiyac varsa, “baş” sözün transkripsiyası (xarici dillər üçün), daha sonra isə “baş” sözün tərcüməsi və s. getməlidir. “Baş” sözün tərcüməsi heç bir ixtisar olmadan verilməlidir. “Baş” sözün iştirakı ilə düzələn bütün söz birləşmələrində də həmçinin tərcümə ixtisarsız şəkildə verilməlidir. Burada isə biz onun şahidi oluruq ki, “baş” söz ana dilinə tərcümə olunur və bütün sonrakı hallar-

da həmin sözün özü tilda (~) ilə işarə olunur və sözün yalnız son şəkilçisi verilir, məsələn, “Валюта” - valyuta kimi tərcümə olunur və “валюта векселя” söz birləşməsinin tərcüməsi “vекsel ~ si” kimi, “валюта вырyчки” söz birləşməsi isə “gəlir ~ si” kimi verilir. Bu məsələ bütün lüğət boyu belə də gədir. Ancaq onu da bilmək lazımdır ki, (~) işarəsi yalnız “baş” sözün əvəz edə bilər, tərcümə olunmuşu yox. Bütün törəmə vahidlərdə tərcümə olunmuş nitq vahidi tam şəkildə yazılmışdır, onun neçə dəfə təkrar olunmasından asılı olmayaraq.

Lüğətdə az da olsa tərcümə xətlərinə də təsadüf edilir, məsələn, “максимум заработной платы” - söz birləşməsinin tərcüməsi “minimum əməkhaqqı” kimi gedib; “поденная плата” - “günlük ödəmə” kimi verilir, bəlkə o, günhesabı ödəmə və yaxud günəməzd kimi verilsə məqsədəuyğun olardı, yəni orada “почасовая плата” - “bir saatlıq ödəmə” verilib, yəqin ki, saathesabı qaydada ödəniş kimi verilsə, daha yaxşı olardı; “поштучная плата” - “hissə ilə ödəmə” verilib, yəqin ki, sayhesabı ödəmə olsa, daha düzgün olardı; “іш құvvəsinin təklifi” yox, “ішçi құvvəsinin təklifi”; “іctimai qidalanma müəssisələri” yox, bəlkə іctimai-iaşə müəssisələri olmalı idi; “соучастник преступления” - “cinayətdə əlbiri olan”, yoxsa cinayət şəriki, ya da cinayət tərəfdaşı, cinayət əlbiri olmalı idi; “преступное легкомыслие” - “cinayətkar yüngüllüylü”, yoxsa cinayətkar sadəlvöhlüylü, ya da cinayətkar əfəlliylü olmalı idi; “преступный мир” - “cinayətkar dünyası”, yoxsa cinayətkar aləmi; “приводить к присяге” - “anda gətirmək”, yoxsa and іçməyə gətirmək?!; “профессиональное заболевание” - “peşəkar xəstəliyi”, yoxsa peşə xəstəliyi və s., və i.ə.

Lüğətdə xeyli miqdarda mürəkkəb tərkibli söz və ya söz birləşmələri də görünməkdədir. Məsələn, rus dilində ООН,

США, СССР, ЮНЕСКО, ЕВC, ЕС, ЕОС, ЕКА, АКА, ЖЭК və s. və Azərbaycan dilində АБŞ, ВМТ, SSRİ, YUNESKO, AVS, AİB, АКА, QİÇS, MDB, BVF və s. kimi qısaltmaların lüğətin sonunda açılışları və tərcümələri verilsə, çox yaxşı olardı. Bundan başqa, lüğətin yazılması zamanı çoxsaylı leksikoqrafik mənbələrdən istifadə olunduğu üçün, lüğətin sonunda həmin mənbələrin ədəbiyyat siyahısı verilsəydi, bu da lüğətin ümumi dəyərini bir daha artırardı. Bu, eyni zamanda həmin ədəbiyyat müəlliflərinə göstərilən böyük ehtiram olardı. Ramiz Rzayev, Rafiq Rzayev və Könül Əliyevanın ağır zəhmət hesabına hazırladıqları “Rusca-azərbaycanca izahlı hüquq lüğəti”ni və rəqlədikcə, o qənaətə gəldim ki, müəlliflər, həqiqətən də, kamill hüquqi bilik sahibləri kimi əsl ensiklopedik səviyyəli nadir bir lüğəti Azərbaycan іctimaiyyətinə təqdim edə biliblər. Burada qeyd olunan bəzi iradlar bu əsərin dəyərini heç də azaltmır və biz lüğətin müəlliflərinə və onun elmi redaktoru - professor İsmayıl Məmmədiyə çox sağ olun deyin və onlara yeni-yeni yaradıcılıq uğurları diləyirik.

Abbas ABBASOV,
Bakı Dövlət Universitetinin
ingilis dili kafedrasının müdiri,
dosent, əməkdar müəllim.